

Opponensi vélemény Nguyen Luu Lan Anh “Az identitás és az akkulturáció (szociál)pszichológiai aspektusai c. akadémiai doktori értekezéséről

Nguyen Luu Lan Anh akadémiai doktori értekezése elméleti és közpolitikai értelemben egyaránt rendkívül fontos kérdéssel foglalkozik, melynek jelentősége a jövőben globálisan és lokálisan várhatóan nőni fog. Az értekezésben a szerző a különböző kulturális háttérű emberek és csoportok találkozását pszichológiai fókuszba állítva vizsgálja, melynek során nolens volens foglalkoznia kell a kapcsolódó szociálpszichológiai és szociológiai kérdésekkel is, bár az utóbbiakról az indokoltnál kevésbé esik szó. Az értekezésben alapvetően feltáró vizsgálatok eredményeinek bemutatására kerül sor, melyek teljes körű értelmezése csak interdiszciplináris keretben történhet, melynek kialakítása a további, a jövőben elvégzendő kutatások feladata lesz.

Az értekezésben bemutatott kutatások problematikája két kulcsfogalom, az identitás és az akkulturáció köré összpontosul. A szerző mindkét fogalom esetében határozottan szakít az esszencializáló elméleti hagyománnyal, mellyel szemben az induktív, a társas-társadalmi valóság konstrukciós elméleteit helyezi meggyőzően előtérbe, bár mint arra a későbbiekben rámutatunk, az elmélet és az elméletnek nem engedelmeskedő empirikus adatok közötti ellentmondást nem mindig tudja feloldani. A disszertáció erőssége a vizsgált minták sokfélesége és a kutatási módszerek sokfélesége, melyben a kvalitatív és kvantitatív megközelítéseknek egyaránt tér és szerep jut. Az elméleti és empirikus alaposság mellett a disszertáció további érdemeként megemlíthetjük a szerző törekvését, hogy kutatásának eredményei a Magyarországon a felsőoktatásban tanuló diákokkal való foglalkozásban is hasznosuljanak, erősítve a hazai felsőoktatási intézmények interkulturális érzékenységét és ezen keresztül javítva a hazai felsőoktatási intézmények nemzetközi fogadókészségét. Erre annál is inkább szükség van, mert mint a disszertációból kiderül, Magyarországon jelenleg 32 000 külföldi diák tanul az egyetemeken, és ez a szám a jövőben tovább növekedhet. A kutató által választott csoport azért is jelentős, mert jelenleg a felsőoktatás az egyetlen államilag is támogatott csatorna, melyen keresztül Magyarországra legálisan, nagy számban Európán kívüli országokból külföldiek érkeznek. Kár, hogy a kutatás során feltett kérdések nem foglalkoztak az itt tanuló külföldi diákok későbbi terveivel, aminek során kiderülhetett volna, hogy a felsőoktatási migráció a globális migráció egyik speciális esete.

A disszertáció egy elméleti bevezetővel kezdődik, s öt, különböző módszerekkel, különböző csoportokra irányuló kutatás eredményeinek bemutatásával folytatódik. A harmadik részben a szerző összefoglalja az értekezésben feltárt új kutatási eredményeket, levonja a fontosabb következtetéseket és felvázolja az identitás- és akkulturáció elmélet továbbfejlesztése szempontjából ígéretesnek tűnő távlatokat, melyeket a transznacionális társas mező feltárásában jelöl meg.

Az elméleti bevezetőben az akkulturáció fogalmát és elméleti modelljeit kifejtő sokféle megközelítést ismerjük meg az alaposan feldolgozott nemzetközi szakirodalom alapján. A hazai szakirodalom feldolgozása kevésbé teljes, hiányolom Feischmidt Margit, Bárdi Nándor, Kovács Nóra, Szarka László szerkesztett műveit, melyek magyarországi empirikus tanulmányok alapján foglalkoznak az akkulturáció problémáival. Az identitással foglalkozó szakirodalom ismertetésekor helyesen emeli ki a többes (kettős és hármas) identitásra fordított figyelem megjelenését. Egészében az elméleti fejezet impozánsan sorakoztatja fel az identitás-elmélet operacionalizálását lehetővé tevő részlet megoldásait, de nem eléggé fókuszál az alapkérdésre, mely Brubaker idevágó munkássága alapján az esszencializmus-konstrukcionizmus mentén osztja meg a kutatókat. A globális identitás ehhez a kérdéshez képest kevésbé jelentős, bár hosszú távon, ha Kantnak hihetünk, egyszer bekövetkezhet.

Az értekezés második fejezetében a többségre jellemző etnikai-kulturális identitáshoz képest kisebbségi csoportok vizsgálatával kapcsolatos eredményeket látjuk. Az első bemutatott vizsgálatban 103 többségi magyar és 227 kisebbségi (német, vietnámi, roma, szlovák) fiatalok körében végzett kérdőíves kutatást ismerteti a szerző. A választott kisebbségi csoportok között egyaránt találunk tartós tartózkodásra berendezkedett újabb és régebbi kisebbségi csoportokat. Fontos, de interpretálatlanul maradt eredmény, mely szerint a 2012-ben végzett kutatás a többségi fiatalok körében nem jelezte előre a 2015-ben bekövetkezett migrációs válság által a magyar társadalomban kiváltott xenofób motivációjú morális pánikot.

Több kutatást integrálva foglalkozik a szerző a Magyarországon letelepedett vietnámiak csoportjával, melynek körében másodgenerációs serdülőkkel és fiatal felnőttekkel készített interjúkat. Az interjúk alapján úgy tűnik, hogy nem alaptalan az a veszély, hogy a másodgenerációs vietnámiak senki földjére kerülnek, amennyiben már nem vietnámiak, s még nem magyarok. Jó lett volna, ha ennek a kutatásnak az alapján a

szerző összehasonlítást keres az új bevándorlás révén keletkezett más (pl. iszlám) csoportok másod-
harmadgenerációs tagjainak identitáskutatása kapcsán keletkezett eredményekkel.

A roma családok gyermekeik iskolai sikeressége érdekében és az előítéletes stigmatizáció ellen kifejtett erőfeszítéseivel foglalkozó 2012-ben végzett kutatás túl kis mintán történt, aminek következtében lehetetlen az általánosítás. A roma kisebbség belső tagoltsága, területi szegmentáltsága jóval árnyaltabb megközelítést igényelt volna, ami a 17 budapesti tanulóval és 14 anyával készített interjúk révén aligha lett volna megvalósítható.

A következő kutatás budapesti tanárok nemzeti identitását és a migrációval, multikulturális neveléssel kapcsolatos nézeteit vizsgálta 2016-17 ben 368 pedagógus és pedagógusjelölt körében igen eredeti és invenciózus módszerrel. A kutató a megkérdezetteknek a migránsokhoz kapcsolódó szabad asszociációit vizsgálta, aminek révén két markánsan elkülönülő kognitív minta került felszínre, az egyik xenofób jellegű, míg a másik empátikus, értelmező jellegű. A kirekesztés-elfogadás kontinuum mentén a nemzeti azonosulás típusa volt a meghatározó változó, ami egyben a multikulturalizmus meglétét vagy hiányát is jelezte.

Az értekezésben bemutatott kutatások közül az oldalszámot tekintve a legnagyobb volument a Magyarországon ideiglenesen tartózkodó külföldi egyetemistákkal foglalkozó kutatás képezi. Összesen 91 magyarországi felsőoktatásban tanuló nemzetközi diák és 31 külföldi egyetemeken tanuló magyar egyetemi hallgató vett részt a kutatásban. A megkérdezett hallgatók relatív többsége a Közel-Keletről, a többiek Kelet- és Délkelet-Ázsiából, Nyugat-Európából, Észak-Amerikából, Kelet-Európából, Afrikából és Latin-Amerikából érkeztek Magyarországra. A megkérdezett magyar egyetemisták az Európai Unió tagállamaiban tanultak.

A kutatásban kvalitatív induktív elemzési módszert alkalmazott a szerző, A tematikus elemzés az identitás és identitásváltozás, a nyelvi aspektusok, a kognitív kiértékelés és a nemi szerepek témakörében meglehetősen monoton módon interjúrészletek beidézésével mutatta be az eredményeket, külön-külön összefoglalva azokat minden tematikus egység végén. A könnyebb áttekinthetőség érdekében nem ártott volna egy összefoglaló táblázat. A kutatás újdonsága a nemi egyenlőség szempontjának bekapcsolása. A kutatás eredménye

szerint“az itt tanuló nemzetközi diákok egyes beszámolóí nagy(obb) nemi egyenlőség színhelyének tüntetik fel Magyarországot- ahol kevésbé élesen különülnek el a szerepek - míg más diákok ennek ellenkezőjéről adnak számot” (210.o). A magyarázatot a válaszadók kulturális háttére adja meg, melyet a kutató a “magas” és az “alacsony” GDP index-szel hozott kapcsolatba. Ettől függ, hogy ki miként látja a magyarországi nemek közötti viszonyokat. A beszámolók szerint a fejkendőt viselő muszlim nőket jobban sújtja az előítélet és a diszkriminatív viselkedés, mint azokat a muszlim nőket, akik nem viselnek hijab-ot.

A kutatás során a szerző a külföldi egyetemi tanulmányok során korábbról fenntartott, valamint az újsütetűen keletkezett társas kapcsolatok alakulásával is foglalkozott. A társas viszonyok feltérképezésének céljából a szerző a nemzetközi diákokat kérdőívbe egy kapcsolathálózati blokkot iktatott be. A modernitásra jellemző kapcsolati minta érvényesülését mutatta a rokonválasztások csökkenő aránya. A külföldön tanuló magyar diákok kapcsolati hálójában eltérő tendenciák jutottak kifejezésre. A kis elemszámok azonban korlátozzák az általánosítást, mint amivel a szerző maga is tisztában van.

Az értekezés legambiciózusabb, mind elméleti, mind módszertani szempontból legfontosabb része , mely a nemzetközi diákok akkulturációját és adaptációját magyarázó munkamodell mutatja be. A munkamodell elsődleges célja a mediátortényezők hatásának vizsgálata . Másodlagos célja az akadémiai előre jelzők beazonosítása, különös tekintettel az angol nyelvismeretre, az észlelt akadémiai távolságra és a nemzetközi diákbarát környezetre. Harmadlagos cél volt az akkulturációs orientációk alapján beazonosítható látens profilok felállítása, s az így beazonosított csoporttagságok korrelátumainak vizsgálata.

Az online kérdőíves vizsgálatban 528 Magyarországon tanuló külföldi diák vett részt. A kutató a munkamodellbe 15 mért változót valamint szocio-demográfiai változókat vett fel, s az eredményeket szofisztikált többváltozós elemzéssel készített két útmodellen mutatta be meggyőzően. Mindkét modell esetében azt találta, hogy az egyetemi környezetnek van a legnagyobb siker-valószínűsítő ereje. A látens profilelemzés két csoportot különített el, melyek közül az egyik (a minta egynegyede) “az egyenletes mérsékelt orientációkkal” rendelkező személyeket egyesítette, a másikba “a kiugróan erős nemzetközi, enyhén kiemelkedőbb magyar orientációjú” diákok kerültek.

Az értekezés harmadik része összefoglalja a bemutatott kutatások eredményeit, Az identitással kapcsolatos új eredmények sorában kiemelendő a bikulturális identitást konstruáló mechanizmusok leírása. Az identitásfenyegetéssel és a diszkriminációs tapasztalatokkal kapcsolatos új eredmények szerint a többség számára “látható” kisebbségi személyek identitása monokulturálisnak tűnik, miközben bikulturális identitást konstruáló mechanizmusaik révén hibrid és váltakozó identitás stílus valamint magyarországi helyi kötődés is megjelenik bennük. Érdekes eredmény, hogy a diszkriminációs helyzetek jelentőségét a külföldi diákok gyakran alábecsülik. Ha a külföldiek tapasztalata pozitív a velük kapcsolatba került magyarokról, akkor az észlelt identitásfenyegetettség kognitív disszonancia forrása, melyet az érintettek úgy oldanak föl, hogy a velük előítéletesen viselkedőt nem tartják tipikusan magyarnak, vagy a kommunikációt megnehezítő nyelvi akadálynak tulajdonítják az antagonista viselkedést. Fontos eredmény, hogy az angol nyelvtudásnak szignifikáns szerepe van az akadémiai adaptáció és a tanulmányi eredményesség előre jelzésében.

A disszertációban kifejtett elméleti alapállás ugyan nem hagy kétséget aziránt, hogy a szerző a konstrukcionista identitás-elméletek pártján áll, azonban empirikus vizsgálatainak során reflektálatlanul hagyja a konstrukcionista elméletet cáfoló adatokat, melyek szerint a kisebbségek többségi percepcióját befolyásolja a biológiai vagy kulturális kódolt “láthatóság”.

Nguyen Luu Lan Anh akadémiai doktori értekezése fontos hozzájárulás az akkulturáció és az identitás elméleti problémáinak tudományos megértéséhez. A disszertáció fókuszáltabb lett volna, ha a sok kismintás, töredékes vizsgálat helyett a Magyarországon tanuló külföldi diákok előtt álló kihívásokra összpontosít, melyek jelentőségét az adja, hogy a magyar felsőoktatási intézmények az országban egyedülállóan nagy számban, folyamatosan teret engednek más országokból érkezőknek, akik egy nem belátható aránya akár európai bevándorlónak is tekinthető, hiszen senki sem tudja, tanulmányai befejeztében hányan mennek vissza hazájukba s hányan maradnak Európában.

Összességében a disszertációban megjelenített új tudományos eredmények, az eredmények alapját képező hiteles adatok nem hagynak kétséget aziránt, hogy a bírált doktori mű nyilvános vitára alkalmas.

Csepeli György

a szociológiai tudomány doktora